

НИКОЛАЙ КЪНЕВ

АНГОЛА
◆
СМЕХЪТ НА САТАНАТА

София, 2023

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Николай Кънев, автор, 2023

© Капка Кънева, художник на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1273-0

Николай КЪНЕВ

АНТОЛА
∞
СМЕХЪТ
на САТАНАТА

СЪДЪРЖАНИЕ

Николай Кънев и неговият принос в родната книжнина / 7

АНТОЛА

Антична легенда. Една песен за вечната любов / 13

- Посвещение / 15
- Свитък първи / 21
- Свитък втори / 45
- Свитък трети / 77
- Свитък четвърти / 113

СМЕХЪТ НА САТАНАТА / 149

- Пролог / 149
- I. / 151
- II. / 172
- III. / 178
- IV. / 179
- V. / 179
- VI. / 186
- VII. / 191
- VIII. / 194
- IX. / 198
- X. / 202
- XI. / 214
- XII. / 224

- XIII. / 231
- XIV. / 239
- XV. / 245
- XVI. / 248
- XVII. / 249
- XVIII. / 256
- XIX. / 257
- XX. / 264
- XXI. / 266
- XXII. / 273
- XXII. / 281
- XXIV. / 283
- XXV. / 284
- XXVI. / 290
- XXVII. / 296

Николай Кънев и неговият принос в родната книжнина

20-те и 30-те години на ХХ век са смятани за неплоден период в българската литература. Вярно е, че през тези години не се ражда нито един литературен шедьовър. Но по това време излизат рекорден брой литературни списания и вестници¹. Тези издания свидетелстват за богат литературен живот, където има място за всички литературни естетики. Ще добавя и многобройните списания за поезия и литература в провинцията. Творчеството на Николай Кънев е плод и на университетското образование в столицата, и на културния подем в провинцията. За неговите творби се знае малко. Те са били предмет на няколко специализирани статии², но широката публика не ги познава. А те има с какво да привлекат нейния интерес. Няма съмнение, че творчеството на Николай Кънев влага ценен принос в родната книжнина. Затова си струва да го познаваме и признаваме.

Николай Кънев впечатлява със своята ерудиция. Но за себе си е говорил и писал малко. Затова познанията ни за неговия живот са твърде непълни. Ро-

¹ Ще се огранича с няколко заглавия, публикувани в София: *Българан* (1916–1924), продължител на хумористичния вестник *Българан* (1904–1909), *Везни* (1919–1922) на Гео Милев, *Червен смях* (1919–1923) с редактори Крум Кюлявков, Христо Ясенев и Димитър Полянов, *Обществена обнова* (1919–1926), редактирано от Константин Сагаев, *Развигор* (1921–1927) с редактори Елин Пелин и Александър Балабанов, *Нов път* (1923–1925) с редактор Георги Бакалов и др. – Б.ред. (Всички бележки под линия, освен изрично отбелязаните, са на автора.)

² Вж. по-специално: Ради Радев, „Създателят на легендата за Антола“ в *Септемврийски пламък* от 25.05.1975 г.; Йорданов, Стефан, „Името Антола. Бележки върху един антоним от преданията на Поповския край“, изд. „Исторически музей на Попово“ в *Поломието, Находки, събития личности*, Велико Търново, 2015, с. 595–609; Йорданов, Стефан, „Аспекти на историческия романтизъм в книгата на Николай Кънев Средногорски Антола. Антична легенда. Една песен на вечната любов“, в *Попово. Поломието, Находки, събития, личности*, Велико Търново, 2015, с. 610–669; Ивета Рашева, „От селищната към „античната“ легенда за принцеса Антола и творецът Н. Кънев“ – В: *Преславска книжовна школа*, т. 22. Шумен, 2022, с. 496–504. – Б.ред.

ден е в 1896 г. в с. Калугерово, Пазарджишко, а за свой роден край смята село Петрич в Ихтиманска Средна гора. Оттук и псевдонимът Средногорски. По онова време е било модерно творците да се подписват с псевдоними. Николай Кънев учи в Панагюрище и в Самоков. След завършването на гимназията учителства една година (1915) в Панагюрско село. През 1925 г. завършва литература в Софийския университет, след което работи като гимназиален учител в Попово – до 1930 г. Докато учителства в този град, издава в 1929 г. заедно с географа Алекси Попов един етнографски труд – *Попово, градът и околията му*. През 1947 г. получава инсулт. Вследствие на тежкото заболяване се пенсионира и прекратява писателската си дейност. Почива в София през 1959 г. Николай Кънев е публикувал статии в престижни списания: *Философски преглед*, *Българска реч*, *Родна реч*, както и в местната периодика на гр. Попово. Основното му творчество се свежда до 5 книги: *Попово* (1929), *Смехът на Сатаната* (1932), *Антола* (1933), *Басни* (1936), *Новият Фауст* (1940). Последните две заглавия са в стихове.

Настоящото издание съдържа *Антола* и *Смехът на Сатаната*. Поставихме *Антола* на първо място, макар че тя излиза в 1933 – година след *Смехът на Сатаната* (1932). Разменихме тази хронология заради предговора на автора към *Антола*. Кънев го нарича Посвещение. В този програмен текст за Антола не става дума, но той има особена стойност за нас. В него откриваме ценностната система на писателя. Читателят сам ще прегърне (или отхвърли) основните идеи в предговора. Писан преди 90 години, този убедителен текст не е загубил нищо от своята актуалност. И днес го четем като духовен повик към съвременниците. Кънев констатира механизиранието на живота¹, с което т. нар. цивилизован свят цели производството на повече материални блага. Но въпросното механизирание ни отдалечава от природата. Опитвайки се да подчини природата, човечеството е загубило своята мъдрост. Ала да следваме нейните повели, не е достатъчно. Кънев застъпва тезата за човека-творец благодарение на своето съзнание. За разлика от човека, природата създава и налага изисквания, които тя не съзнава. В този смисъл човекът я превъзхожда. Кънев има предвид творческата личност, но мислите му са валидни за човечеството изобщо. Човекът се отличава със свободна съвест и със способност за самопознание. На това ни учи и изкуството. В него винаги откриваме страх от смъртта и инстинктивен стремеж към безсмъртие. С право Кънев отбелязва, че природата „не познава треската на творчеството, защото смъртта не я плаши“ (с. 19). Авторът

¹ Всъщност въпросното явление започва с началото на индустриалната епоха през XIX век. – Б.ред.

не изповядва християнската вяра в задгробния живот. Той заявява направо: „С настъплението на смъртта настъпва смърт и за тялото, и за душата“ (с. 19). Само творецът има шанса да бъде безсмъртен. Но безсмъртието на неговото творчество не е абсолютно, защото не важи за хората, които не се интересуват от изкуство/ Исторически обусловено, то не е и вечно. Но всеки свободен дух може да се припознае в него, да види по нещо от себе си и в древните легенди.

Антола

Старинната легенда за Антола, вероятно от скитски произход, Кънев чува в село Ковачевец, Поповско, докато с колегата си Алекси Попов обикалят околностите на града и събират материали за своята книга. Неслучайно тази легенда е преразказана от Кънев за пръв път в етнографската анкета Попово, градът и околията му¹. По-късно той я подхваща отново. Този път легендата прераства и се видоизменя като роман. Кое придава на легендата за любовта на гръцката принцеса Антола и овчаря Велизар жанровия характер на роман? Без да сочи точно времева рамка, Кънев полага тази българска легенда в елински контекст. Монотеодор, бащата на Антола, е гръцки цар на държавица, която се намира в близост до черноморския град Одесос (Варна). Още две обстоятелства ни насочват към романия жанр. Първо, в дебатите, организирани в дома на цар Монотеодор, участват мислители, всеки от които се явява представител на някое от основните направления в древногръцката философия. Второ, в Антола са влюбени и трима служители в двора на Монотеодор: скулпторът Мелит, поетът Полидор и музикантът Ларих. Любовната страст на тримата артисти остава несподелена. Но всеки от тях твори в нейно име. Идеята за изкуството в служба на нещастната любов Кънев е изложил художествено и в същото време философски. По този повод Фройд говори за сублимиране. Романът подчинява любовната мъка на съзидателната страст у човека. Макар и пагубна, доколкото за тримата творчеството е въпрос на живот и смърт, тя разгръща легендата във философски разказ.

В него не всичко е убедително. Прави впечатление, че елинските елементи², които очевидно Кънев много цени, са твърде христоматийни. В тях общите

¹ Вж. второто издание на книгата: Алекси Попов, Николай Кънев, *Попово, градът и околията му*, изд. „Исторически музей в Попово“, София, 2022. Легендата за Антола е разказана на с. 204–220. – Б.ред.

² Тези елементи са анализирани проникновено от Ивета Рашева. Вж. нейната статия в бел. 2 на стр. 7. – Б.ред.

места за древногръцката цивилизация изобилстват. И още нещо, позоваванията на тази цивилизация понякога изглеждат неправдоподобни. Как да си обясним иначе думите, които овчарят Велизар отправя към своята любима: „готов съм да сляза в тъмното царство на Аид заради теб“ (с. 110). Не е естествено неукният български овчар да говори така.

Отбелязвам тези слабости в повествованието, защото творбата на Кънев заслужава по-малко от безрезервно възхищение. Писателят има обаче безспорната заслуга да надгради фолклорния материал с интригуваща художествена фабула, която ни изправя пред вечните въпроси на поетико-философското творчество.

Смехът на Сатаната

Интригата на този роман е посветена на Първата световна война. Новото за родната книжнина е, че, докато редица български писатели (Димчо Дебелянов, Йордан Йовков, Людмил Стоянов) са писали за това социално зло ярки творби, разкриващи душевното състояние на авторите, участници във войната, и чисто българската гледна точка за нея, романът на Николай Кънев не споменава България. Първата световна война е представена като конфликт между Германия и САЩ. Този редуциран подход извежда родната литература на световна сцена. Сюжетът, който оставям читателят да открие сам, е подчертано пост-романтичен. Персонажите на Кънев са смели и самоотвержени герои. Ние не сме такива, но ни се иска да бъдем като тях. Авторът ни предупреждава: героите в тази художествена фикция нямат истински прототипове в действителността. Те са идеализирани, свеждат се до т. нар. идеални типове (според израза на Макс Вебер). Кънев уточнява своя писателски подход като ни казва: „Читателят, предполагам, нито за момент не допуска, че това е истина. Фантастичното в случая се явява илюстрация на скритите демонични сили у човека. В този смисъл това пак е истина и всеки ясно може да прокара границата между действителното и недействителното“ (с. 186). Уточнението е важно: между литературата и живота няма знак за равенство. Но, макар и условно, художественото слово разкрива върховни истини за живота, които заинтересуваният читател може да усвои и проумее.

Кънев не търси причините за Първата световна война в историческите документи. За него войната е просто зло, дело на Сатаната. Оттук и заглавието на този роман. Отбелязвайки мелодраматичната перспектива в тази романизирана история, съвременният читател, преситен от телевизионни сериали, трябва

да отбележи и някои от нейните качества. Долавям едно от тях в еманципирането на жената. В епоха, когато жената още няма политически и социални права, манталитетът на героинята в романа звучи пророчески, най-малкото пионерно. За да отмъсти за убийството на своя годеник, младата Кети Холт моли капитана на бойния кораб „Чикаго“ да я приеме като член на екипажа: „Защо и една жена, която иска доброволно да сподели вашата съдба, да не бъде удовлетворена? Нима само мъжът може да понася мъките на войната“ (с. 197).

Антивоенният патос на романа му придава особена актуалност днес, когато сме свидетели на друга война, противопоставяща няколко световни сили. Романът на Николай Кънев показва как художественото слово може да повлияе – повече от медийната информация – на нашата антимилитаристична чувствителност, за да осуетим делото на Сатаната.

РЕДАКТОРСКА БЕЛЕЖКА

Целта на настоящото издание е да извади Николай Кънев от отдалечеността му във времето и да го доближи до съвременния читател. Книгите на този самобитен писател, публикувани в началото на 30-те години на миналия век, днес са антикварна рядкост. В стремежа си да актуализирам това творчество, създадено преди близо век, си позволих следните редакторски намеси: осъвремених правописа, някои думи, както и употребата на някои глаголни времена. Тези формални промени не засягат обаче нито миросгледа на автора, нито съдържанието на неговите произведения.

Стоян Атанасов

АНТОЛА

*Антична легенда
Една песен за вечната любов*

*Когато битието е замислило
своето съществуване, първата му
мисъл е била да създаде любовта.
Чрез нея то си осигури вечността.*

Посвещение

Моля те, читателю, не бъди поклонник само на съвременното, модерното. Аз зная, че душите ни са рожба на най-близката и заобикаляща ни действителност, че те никнат и се хранят с въздуха на нашите дни, но нищо не им пречи да търсят красотата и очарованието на живота там, където ги намерят. Защото само времето и пространството са абсолютни и неизменни: всичко останало е преходно. Преходно, за да живее по-красиво от абсолютните начала. И тогава онова, което е обявено от Библията за суета на суетите под слънцето, със своя мимолетен чар ще бъде мед за мисълта и опиянение за сърцето: нека времето пребъде – нямат край неговите векове, – какво разбира то от своята вечност? Малкото векове, които е преживял човекът на земята от началото до днес, му позволяват да се вгледа в изминатия път и да потърси себе си. Аз зная, че той никога няма да се върне назад – и не бива никога да пожелава това. Само към бъдещето, колкото и да е загадъчно и кобно, ние трябва да гледаме. Миналото не може и не бива да ни служи за идеал. Както в дългата еволюция на природата никой индивид не се повтаря, така и човешките общества, взети като сложна обществена организация, не се повтарят в своята история. Колебания и разочарования обаче могат всякога да се явят. Изгуби ли се връзката между битийното начало – жаждата за цялостен и свободен живот – и копнежът към неизживяна красота (завършеният смисъл на нашето съществуване), настъпва мрачният кръговъртеж на безнадеждието и отчаянието. За европейския човек едва ли има по-мрачен кръстопът от днешното време след Голямата война.

Но процесът на европейското падение започна много по-рано, още тогава, когато европейецът прегърна само материалното начало, когато започна с бесен порив да побеждава природата с машини. Да победим и подчиним природата, това е само един красив подвиг, който може да се похвали. Когато обаче се забравят и пренебрегват копнежите на душата, когато се потъпкват свежестта и пролетта на живота, които неща лежат в човешките отношения, тогава този, който е полетял само с крилете на студения ум, скоро ще падне, за да не стане никога. Защото без топлината на сърцето науката не може да даде щастие. И докато народите не разберат тази проста истина: че културният напредък е не-

мислим без участието на душевната топлина, на голямата слънчева обич между всички хора, дотогава човекът напразно ще бленува за красота и смисъл в живота.

Уверен съм, че това ще звучи смешно в ушите на съвременния европейец. Поглеждайки гордо от висотата на своя спорт, чудна техника и механизъм, той ще се надсмее гордо и презрително над „робската“ демократична проповед. Толкова по-зле, ако не се опомни: баснословните му изобретения ще обърнат на гробница света на Бетовен, Гьоте, Вагнер, Роден, Микеланджело, Рубенс, Данте – и ако има хора след страшното крушение, те ще отправят своето вечно проклятие към този самозабравил се европейец. Егоизмът не познава сладкия дъх на пролетта; в него бушуват само зимни виелици.

Механизирането на живота уби най-светите чувства у човека: да се радва на свободния си творчески живот, на свободния полет на творческото въображение, което винаги търси нови, по-съвършени форми. А в това вечно търсене е и залогът за духовната култура на човека, за възхода към богочовека. Но щом грижите му са насочени изключително към добиване на материални блага от природата, той се превръща в безсмислен витален роб, в който няма по-висша целесъобразност, няма стремеж за разбиране на космичните тайни на природата. Защото му е отнета всяка възможност да развива своя вътрешен мир; той потиска със страшна сила своята жажда за висш духовен живот и полека, неусетно, у него се пробуждат само дивите подсъзнателни сили, които са носители на първобитни, животински прояви. Как иначе можем да си обясним безизходното положение, в което е изпаднал европейецът? Безспорно само с това, че механиката и техниката превърнаха човека в тясно, егоистично същество, затворено в себе си, неспособно да отрази в душевния си мир широката и необятна природа, неспособно да възприеме задачите на бъдещето, да проправи друма за свободен творчески живот.

Ние вече казахме: връщането назад е невъзможно. Историята не помни обратен процес, пък и онова, което е минало, не може да бъде идеал, стремеж за осъществяване. Веднъж изживяна форма, тя остава само като колективен опит в живота на човека, който може да послужи като градеж за нещо ново. Така началото и краят на вечния процес към усъвършенстване нито се виждат, нито се предвиждат. Тогава накъде? Какъв е изходът от днешното кошмарно безверие в добрите съдбини на човечеството? В идеалното статично и автоматично обещание на пчелите и мравките ли, към което се стреми една от най-големите държави на света? То е най-нешастното разрешение на проблема. Отнемете на човека свободата и той ще представлява труп, мумия без сърце и кръв, която изпълнява почти несъзнателно онова, което е длъжна да извърши само за поддър-

жане на безсмисления си живот. В такова общество всякакъв прогрес и култура са осъдени на загиване. Може и цялата земя да се покрие с машини, недрата на Майката земя да загърмят от мотори, електрически мрежи да покрият нейното лице – желаното щастие пак няма да дойде. Механизирането на изкуството е най-голямото нещастие на днешното време. Трябва да се разграничи добре: екранът и радиото нямат нищо общо с изкуството. Те могат да се използват за образование и познание, но в никакъв случай не бива да мислим, че ще заменят изкуството на човека. Екранът никога не може да даде живия дух на човека, да се вгълби в интимните му душевни вълнения, колкото и да е свършен. В такъв случай екранът не може да замени театъра и живото слово и върши лоша услуга, ако насажда убеждението, че читателят може да мине без роман и поема, а зрителят – без театър.

Следователно остава само едно: свободната и творческа наука да се развива в унисон с топлотата на изкуството, подхранени общо с голямата всенародна любов. Машината и техниката никога да не надделяват в жизнения процес на човека. Целта му: богатата, получени от природата, да бъдат като средство за богат, пълен и всеотдаен живот. Необходимо е любовта към живота, животът като цел за себе си, пълен с пламенни стремежи към нещо ново, неизживяно, да бъде равен на космичната сила. Необходима е пълната свобода на човека, свобода на творческото му съзнание дотолкова, доколкото не пречи на свободата на другия. Ако човекът мисли, че като е победил природата и е накарал машината да му доставя всички блага и че с това се свършва неговата мисия на земята, той жестоко се мами. В такъв случай ще настъпи пълен застой, а той означава – смърт. Както животът на отделния човек, така и животът на цялото човечество е непрекъснат развой, възход. А изкуството да се живее е най-голямото изкуство. Неговата философия е проста, но свята и ненарушима: твори онова, което ще достави на теб и на другите възможното най-голямо удоволствие от живота, разбран като служба и дълг. Тогава либидото ще отстъпи доста много на съвестта и дълга.

Вярно е, че душевното съдържание у различните хора е крайно различно и оттам иде разногласието по всички въпроси, отнасящи се до устройството на държавата и до целта на живота. Това различие няма да изчезне: то е залогът за културата. Но то може да се съгласува с онова, което е единно у всички: усет за живот, за творчество и свобода. Усетът за живота – това е жаждата да се живее, ако може вечно, макар и със страдание. Няма човек на земята, който да не желае, ако му е възможно, да превъзмогне смъртта. Запазване на живота – това е върховната цел на всяка жива душа. Усетът, нагонът към творчество е също така вроден у човека. Принудете някого да стои в безделие, макар и да му е осигуре-

на храната, той би предпочел да не живее. Творчеството е най-силната жажда за човека. Който не твори, той по начин на живеене се приближава до животните. А свободата? Какво да кажем за нея? Тя сама за себе си е вълшебен звук, който дава всички условия за живота и творчеството. Ето, тези три неща са еднакви за всички хора – и в тях могат да се съберат силите на обществата в единна хармония – целокупният живот.

Нямам за цел, читателю, да пиша трактат за живота: такъв всеки има написан в съкровищницата на своята душа. Чистото нравствено съзнание гори у всеки там някъде в Светая Светих на нашето божествено начало, само че то още не е успяло да обхване в сладък трепет цялата ни природа. То е било винаги задушавано от примитивната стихия на нашата чувствена природа.

Човекът, колкото и да развява черните знамена на Хартман, Шопенхауер и Фройд, носи същевременно и една велика радост в душата си – тази на възторжения артист и художник. Човекът е не само мислител, но и очарователен магьосник в изкуството. Човекът може това, което природата не може. Природата създава, но не одухотворява: нейните творби стават красиви едва тогава, когато човекът художник ги пресъздаде и им сложи отпечатка на своя гений.

Природата е тайнствена и необятна, величествена и стихийна. Човекът винаги ще се чувства дребен и нищожен в сравнение с нея, но той е много по-велик в пламъка на творческия процес, защото само той живее с любовта и красотата в неговото изкуство е откровение, чудо, свойствено само на човекобога.

Природата е вечен и неуморим изобретател, който си служи с много и разнообразни сили. Нейните творби са продукт на постоянно променящи се обективни условия, имайки предвид виталната способност и предназначението на индивида. Обаянието ни от нея се състои в това, че тя създава с чудно разнообразие по пътя на своята еволюция все по-нови и по-нови същества, които след време ще бъдат заменени от други. И каква е нейната целесъобразност, има ли въобще такава, какво е нейното начало, какъв е нейният край? Кой знае? Будният човек изгаря наведнъж. Сам преходен като всички дихания, той препраща своя копнеж към вечността чрез образите на изкуството. А изкуството е по-красива вечност от тайнствената и безспирна еволюция на природата. Суровото ѝ величие създава планини и глетчери, океани и вулкани, слънца и планети, съзвездия и мъглявини, неща, сами по себе си величави и загадъчни, но може ли да създаде тя Венера Милоска, Микеланджеловия Давид, Деветата симфония на Бетовен?

Човекът може да използва всичките ѝ мотиви, може да ѝ подражава, природата не може. Човекът загива в борбата си с нея, но разбира своя подвиг и преживява сладостната мъка на творчеството, а природата никога не съзнава своето дело.

Природата е чудовищен автомат, човекът – топло сърце, голяма любов. Природата себе си не разбира, човекът се мъчи и нея да разбере. Тя нищо не проумява, човекът всичко проумява, търси първопричината на всички явления, иска да разбере законите на вселената.

Природата е тъмна загадка, която само човекът иска да разреши. Двама властелини, изправени един срещу друг: единият е суров, необятен, космичен, другият – упорит изследвач с необятна душа, с трептящо сърце. И двамата еднакво велики по творчество.

Природата – без разум и чувство, велика и всякога примитивна, човекът – с безгранично състрадание и жестокост, дивно противоречие, говореща музика, адско страдание, винаги модерен.

Природата със своите неизменни субстанции – време и пространство – няма начало, няма и край: тя не познава невинността на раждането, нито мъдростта на смъртта. Тогава кой познава живота по-добре? Вечността и безразличието на природата нямат смисъл сами за себе си. Тя не познава треската на творчеството, защото смъртта не я плаши. Вечната красота на гръцките богове е вдъхновявала повече човека и на нея се дължи радостният възторг на елинската култура; сами боговете не са имали полза от нея.

Напразни са били усилията на философите от всички времена да доказват безсмъртието на човешката душа. Това не е необходимо за смисъла на живота. Даже ако би било възможно това безсмъртие да се почувства като реално съществуващо, то би отнело в същия миг красотата на човешкия живот. Творческите сили на всеки човек се развиват с размаха и свежестта на пролет само затова, защото той съзнава, че иде смърт. С настъпването на смъртта настъпва смърт и за тялото, и за душата. Човекът остава да живее с онова, което е създал според своите сили. Само в този смисъл можем да говорим за безсмъртие. Но това безсмъртие е копнеж и жажда за творчество. То няма нищо общо с безсмъртието на душата като субстанция. Едното пробужда всички душевни сили за подвиг и устрем, защото съзнава, че делото е залог за безсмъртие, другото, разбирайки своето право на съществуване, не дава никакви плодове. Безсмъртието, постигнато чрез смъртта на тялото и душата, е динамично, другото е статично, във вечен покой. Първото е осъществено в живота на великите люде, второто не е дало нито един голям човек. Пирамидите и мумиите на фараоните още не са безсмъртие. Тяхната привидна нетленност само ни учудва и говори за безплодните усилия на човека да се слее с вечността. Единствено горящият пламък за съвършенство, който стои в тясна връзка с емоционалната човешка природа, подема и прегръща искрата, която ще се запали у друг.

Човекът има главно две задачи: да овладее външната и собствената си природа, която, необлагородена, пречи на неговия стремеж към висш духовен живот, пречи и на борбата му с природата. Когато се съгласуват тези две задачи, ще се постигне хармония и целесъобразна дейност в живота, пълен с плодотворен стремеж и смисъл.

Човекът и природата! Две вечно непримирими стихии, две абсолютни начала: едното – абсолютно по вечност и недостъпност, другото – с мъчително, но божествено творчество! Едното – неизменно и еднообразно със своите железни закони, другото – вечно ново и разнообразно, вечно неудовлетворено! Първото е студена и загадъчна първопричина на всичко, второто – гореща вяра в бъдещето.

Бъди и пребъди, сине на земята, макар че днес си в тинята на блатото!

Твори с любов Твоето благополучие! След страданието иде радост, след мрачния и бурен ден иде слънчев лъч!